

מועדון קרב

ניהול אופוזיציה אפקטיבית: קווים מנחים

איילה פנייבסקי

נייר זה נכתב במטרה לשרטט אסטרטגיה פוליטית לגיבוש אופוזיציה אפקטיבית בישראל. נקודת המוצא היא כישלון של מפלגות האופוזיציה לייצר אלטרנטיבה לממשלת הימין הקיצוני במהלך המושב הראשון של הכנסת ה-20, על אף הזדמנויות ציבוריות ופוליטיות שהופיעו בזו אחר זו. הכוונה איננה לבנות טיעוני נגד לסוגיות ספציפיות שצפויות לעלות לסדר היום במהלך מושב הכנסת הקרוב, אלא להתוות קווים מנחים עקרוניים להתנהלות האופוזיציה בכלל, תוך למידה של התנהלות האופוזיציה בכנסות קודמות והתייחסות לסיטואציה הפרלמנטרית הייחודית שנוצרה בעקבות בחירות 2015. להבנתנו, עקרונות אלה מהווים בסיס לניסיון להציג לציבור הישראלי אלטרנטיבה שלמה ומשכנעת להשקפת העולם שמייצגת הממשלה. הם משרתים את הציבור בישראל, שמפלגות האופוזיציה מייצגות חלק גדול ממנו; את השיטה הדמוקרטית, שמבוססת על אופוזיציה מפקחת וחזקה; וכמובן – את שאיפתה של האופוזיציה להחליף את הממשלה המכהנת.

עם סיום המושב הראשון של הכנסת ה-20 נראה כי על אף עוצמתה המספרית, טרם התפתחה בכנסת אופוזיציה מגובשת המהווה כוח נגד משמעותי לקואליציה הקטנה אך דורסנית. מדובר באתגר אדיר מבחינות אידיאולוגיות ואחרות, אך גם הזדמנות יוצאת דופן. העמודים הבאים מסכמים את תמונת המצב הפוליטית בישראל 2015, ומציעים מבט-על על המערכת הפרלמנטרית, המכשולים המובנים שהיא מציבה בפני חברות וחברי הכנסת ודרכים מומלצות להתגבר עליהם.

מבוא: הזדמנות נדירה

בחירות 2015 יצרו בקרב רבים באופוזיציה תחושת אכזבה מרה. התקווה שהתעוררה במהלך מערכת הבחירות, בעיקר בעקבות הסקרים המעודדים שהתפרסמו בשבועות האחרונים לקראתן, יצרו ציפייה למהפך שלא הגיע. בשילוב מספר המנדטים הרב שגרף נתניהו על חשבון מפלגות אחרות במחנה הימין, תוצאות האמת התקבלו בהפתעה ובייאוש.

בפועל, כוחה של האופוזיציה גדל בבחירות אלו, וכך נכפתה על ראש הממשלה הנבחר קואליציה צרה ולא יציבה. לראשונה מאז 1981 קמה בישראל קואליציית 61 חברי כנסת (גם קואליציית רבין ב-1992 הייתה צרה למדי, וכללה 62 חברי כנסת בלבד – אך נתמכה מבחוץ על-ידי חברי הכנסת הערבים). **קואליציה מינימלית** כזו – במיוחד כאשר רבים מהחברים בה נוטרים טינה אישית לראש הממשלה וצפויים להערים בפניו קשיים לעיתים תכופות – מהווה הזדמנות של ממש בעבור האופוזיציה, הן כמותית והן מהותית. מבחינה מספרית: כוחה של האופוזיציה להוביל התנגדויות משמעותיות גדל, הן במליאת הכנסת והן בוועדותיה. כל הצבעה תיעשה על חודו של קול, כל היעדרות מהצבעה תוכל להכריע. מבחינה מהותית: הממשלה הנבחרת איננה רק קטנה אלא גם הומוגנית. ממשלת ימין צרה מזמינה את האופוזיציה **לחדד את ההבדלים בינה לבין הקואליציה, פעולה הכרחית בדרך להחלפת השלטון.**

בנוסף, **התהליך המתמשך של הסלמה אידיאולוגית בקרב מפלגות הקואליציה הקטנה וההומוגנית פועל לטובת האופוזיציה.** חלף רק עשור מאז שהליכוד בראשות אריאל שרון פעל להידוק היחסים עם ארצות הברית והוציא לפועל נסיגה חד-צדדית מרצועת עזה. מאז הפך הליכוד בהנהגת נתניהו למפלגה קיצונית אשר העומד בראשה מתנער מרעיון חלוקת הארץ, מסית נגד ערביי ישראל ומתנגח תדיר בממשל האמריקאי. שרידים מתונים של מפלגת הליכוד ההיסטורית, כמו דן מרדור ומיכאל איתן, הופרשו ממנה, ואחרים כמו בני בגין הפכו לדמויות שוליות בליכוד של 2015. דמויות קיצון משיחיות, כמו סגנית שר החוץ ציפי חוטובלי, הפכו למרכזיות ובולטות. תהליך דומה ניתן לזהות גם בהתגלגלות המפד"ל למפלגת הבית היהודי של נפתלי בנט ואיילת שקד, וכן בקרב מצביעי ש"ס, שרבים מהם העניקו את קולם בבחירות האחרונות למפלגתו הכהניסטית של אלי ישי (שלבסוף לא עברה את אחוז החסימה). תהליך ההקצנה הזה מוזן, בין השאר, מכישלונה של האופוזיציה בשנים האחרונות לשמש משקל-נגד ממשי להסלמה של מפלגות השלטון. עם זאת, הקצנה זו פותחת צוהר להזמנת חלקים נרחבים בציבור, שאינם ממוקמים באותם קצוות סהרוריים, להצטרף למחנה המרכז-שמאל. להסלמה הרעיונית מימין לא נלווים פתרונות חדשים ואטרקטיביים או הצעות אופרטיביות, והיא מבוססת בעיקר על הפחדה וזריעת חרדות קיומיות. מדובר בתהליך מטריד, אך גם, כאמור, הזדמנות למצביעים המתונים למצוא בית פוליטי חדש.

במקביל, תוצאות הבחירות האחרונות מלמדות על קיטון מתמשך בשיעור מצביעי מפלגות המרכז. מאז בחירות 2006, אמון הציבור לו זכו מפלגות המרכז הצטמצם והלך: החל מ-27.9 אחוז מקולות המצביעים בבחירות לכנסת

ה-17 (29 מנדטים לקדימה ו-7 למפלגת הגמלאים), דרך 22.5 אחוז מהקולות בכנסת ה-18 (28 מנדטים לקדימה) ו-19.32 אחוז בכנסת ה-19 (19 ליש עתיד ו-6 לתנועה), ועד ל-16.31 אחוז בלבד מהקולות בבחירות לכנסת ה-20 (11 מנדטים ליש עתיד ו-10 לכולנו). כלומר, הציבור מפנה בהדרגה את גבו למפלגות המרכז, ומבקש הכרעה אידיאולוגית ברורה לכאן או לכאן.

לסיכום: מאחורי האופוזיציה ניצב כעת ציבור נרחב שדורש ייצוג הולם וברור, ולכניה ניצבת קואליציה מעוררת, קיצונית ומנודה בחלקים רבים בעולם, שתתקשה לנהל את המדינה בוודאי להוביל אותה. מדובר בהזדמנות יוצאת דופן לחזק את האופוזיציה בישראל, ולמצב אותה כאלטרנטיבה יציבה, משמעותית ואטרקטיבית לממשלה המכהנת.

בעיות מبنיות וכרסום בכוחה של האופוזיציה

1. היחלשות המפלגות הגדולות

תהליך היחלשות המפלגות הגדולות שהחל ב-1996, ולצדו צמיחה של מרכז פוליטי גדול, יצרו טשטוש משמעותי ומתמשך בעמדות הקואליציה והאופוזיציה גם יחד. אם בעבר המפלגות הגדולות בקואליציה ובאופוזיציה הציגו עמדות מנוגדות בבירור וחבטו זו בזו בפומבי על בסיס יומיומי – הרי שעלייתן והתרבותן של המפלגות הבינוניות והקטנות יצרו מנעד עמדות גמיש הנפרס בין הקואליציה והאופוזיציה.

בהקשר זה יש סיבה לאופטימיות. בשנים האחרונות, לאחר עלייתן המטאורית, הלכה וגברה האכזבה מההבטחה שגולמה במרכז. אכזבה זו באה לידי ביטוי בפחות בגודלן ובמעמדן של מפלגות המרכז בישראל (כפי שתואר במבוא). הציבור מאס בניטרליות המשתקת שמציע המרכז ובאופורטוניזם המצטייר כנלווה לו, וצמא לחידוד עמדות. כך גדלו בבחירות 2015 שתי המפלגות הגדולות: הליכוד (מ-27 מנדטים בכנסת ה-18 ל-31 מנדטים יחד עם ישראל ביתנו בכנסת ה-19 ו-30 מנדטים בכנסת ה-20, כשישראל ביתנו זכתה ל-6) והעבודה, תחת הכותרת "המחנה הציוני" (מ-13 מנדטים בכנסת ה-18, ל-15 מנדטים בכנסת ה-19 ו-24 מנדטים יחד עם התנועה בכנסת ה-20).

ריבוי המפלגות שנוצר כתוצאה מהפגיעה בפוליטיקה הדו-גושית פוגע הן בלכידות הקואליציה והן בלכידות האופוזיציה, אלא שבידי הקואליציה אמצעים רבים לפצות על ריבוי זה: משמעת קואליציונית, הסכמים קואליציוניים, ראשות הקואליציה, איומים בפיטורי שרים ועוד – כל אלה מאפשרים לקואליציה, גם אם בדוחק, להתגבר על הפיצול המפלגתי ולפעול כגוף אחד. לאופוזיציה אין מנגנוני אחיז מסוג זה, ועל כן כל שיתוף פעולה יצא לפועל רק כשיתקיים מפגש אינטרסים בין-מפלגתי. גם אם הקואליציה הנוכחית מצטיירת כקשה לניהול, יהיה על האופוזיציה לעמול קשה על מה שלממשלה קל יותר לכפות – פעולה משותפת ומימוש העוצמה שניתנה למפלגות האופוזיציה על-ידי הבוחרים.

2. קשיים בתפקוד יו"ר האופוזיציה

עד שנת 2000 תפקיד יו"ר האופוזיציה לא היה קבוע בחוק, ושימש כסמל סטטוס בעל משמעות מעשית מועטה. התיקון לחוק הקובע את מעמד ראש האופוזיציה נחקק בשנת 2000 (תיקון מס' 8 לחוק הכנסת), ולפיו יו"ר האופוזיציה רשאי לנאום במליאה מיד לאחר ראש הממשלה ובטקסים ממלכתיים. עוד קובע התיקון לחוק כי על ראש הממשלה לזמן את יו"ר האופוזיציה לפגישות עדכון חודשיות. המרכזית מבין סמכויות אלה היא הזכות לנאום מיד אחרי ראש הממשלה – הזדמנות תכופה ומוסדרת בחוק להציג אלטרנטיבה להכרזותיו של ראש הממשלה המכהן.

בפועל, עד היום נותר תפקיד יו"ר האופוזיציה בעל משמעות מצומצמת למדי. ראשית, בעקבות היחלשות המפלגות הגדולות וצמיחתן של מפלגות בינוניות וקטנות, הפך יו"ר האופוזיציה בחלק מהמקרים למייצג את מפלגתו בלבד, שאיננה בהכרח גדולה בהרבה מעמיתותיה לאופוזיציה (ב-2012 כיהנה שלי יחימוביץ' כיו"ר הקואליציה, כשהיא עומדת בראש מפלגה בעלת 8 מנדטים בלבד; ב-2005, כשמונה ח"כ טומי לפיד לראש האופוזיציה, סירבו המפלגות החרדיות להכיר בסמכותו). שנית, במהלך 15 השנים מאז נחקק החוק, כיהנו בתפקיד 13 ראשי אופוזיציה, לעומת שלושה ראשי ממשלה בלבד. יו"ר האופוזיציה התחלף במהלך תקופה זו לא פחות מ-15 פעמים (מאפריל 2012 ועד אפריל 2013 שימשו חברי הכנסת שאול מופז ושלי יחימוביץ' כיו"ר אופוזיציה לסירוגין, והתחלפו מדי חצי שנה). החילופים התכופים הקשו אף הם על סימון דמות פוליטית מרכזית כאלטרנטיבה יציבה לראש הממשלה.

3. הצרת צעדי האופוזיציה

בשני העשורים האחרונים ננקטו צעדים רבים שנועדו להצר את צעדי האופוזיציה, לעקר את כוחה ולהקהות את יכולתה לבקר ולפקח על הקואליציה. חוק המשילות שעבר לאחרונה העלה את אחוז החסימה במטרה לפגוע במפלגות הערביות שנאלצו להתאחד, אך גם הגביל את זכותה של האופוזיציה להגיש הצעות אי-אמון. בנוסף, מאז 1996 (כינון ממשלת נתניהו הראשונה) נדרש רוב של 61 חברי כנסת על-מנת להפיל את הממשלה, במקום רוב רגיל כפי שהיה נהוג עד אז. במקביל, נחלש כוחן של ועדות הכנסת לפקח על הממשלה על-ידי הפקדת ועדות שוליות בלבד בידי האופוזיציה, היעדר התאמה בין תחומי עיסוק הוועדות לבין סמכויות משרדי הממשלה שעליהן הן אמורות לפקח, הנהגת משמעת סיעתית גבוהה גם בהצבעות בוועדות והימנעות השרים הרלבנטיים מהופעה בפני ועדות הכנסת.

נוסף על כך, ננקטו צעדים רבים להצרת כוחה החקיקתי של האופוזיציה: כמות מזערית של הצעות חוק אופוזיציוניות צולחות את ועדת השרים לענייני חקיקה; משמעת קואליציונית גורפת מוטלת על רוב ההצבעות במליאה; וכן עברו שורה של הצעות חוק נוספות שמטרתן החלשת האופוזיציה (העלאת הרוב הנדרש להצעות חוק פרטיות תקציביות ל-55 חברי כנסת; התיקון שלפיו אחרי הצבעת אי-אמון – אם המועמד החדש לא יצליח להרכיב ממשלה, תחזור הממשלה שנפלה לכהן ולא יתקיימו בחירות חדשות; הקביעה כי כל שר יוכל לפרוש מהכנסת ובמקומו ייכנס ח"כ נוסף מהרשימה ועוד). המעבר שאירע בשנים האחרונות משימוש בתקציב חד-שנתי

לשימוש בתקציב דו-שנתי, פוגע אף הוא ביכולת השפעתה של האופוזיציה, שכן הצבעות המליאה על תקציב המדינה הן אחד המבחנים הקשים של ממשלה מכהנת. כלל הגורמים האלה פוגעים כיום אנושות ביכולתה של האופוזיציה לפקח על השלטון, להשפיע על מדיניות הממשלה, להעלות נושאים על סדר היום הציבורי וכמובן – להפיל את הממשלה.

4. השתת גזירות על גופים תומכי אופוזיציה

הצעות חוק שונות המנסחות כך שיפגעו בארגוני ועמותות שמאל בלבד – ובראשן הניסיון לצמצם תרומות מחו"ל לגופי שמאל – גורמות מצד אחד לפגיעה ביכולת המימון של גורמים חוץ-פרלמנטריים התומכים באופוזיציה (בשעה שעמותות מימין ממשיכות לגייס כספים מידי גורמים שונים, חלקם מפוקפקים ואף אנטישמיים, ללא הפרעה), ומצד שני, גוררות את ארגוני השמאל לשיח אפולוגטי, מסרס ומתמשך על לגיטימיות מקורות המימון שלהם. חקיקה זו, המלווה בהסתה ובניסיונות בלתי-נלאים לבצע דה-לגיטימציה של הארגונים, פוגעת בשוויוניות המגרש הפוליטי. התוצאה הברורה שלה היא שגופים חוץ-פרלמנטריים רבים משמאל נמנעים מזיקה למגרש הפוליטי והמפלגתי, מחשש ש"יסומנו" בידי השלטון וימצאו עצמם נרדפים על ידו.

השלכות

1. דה-פוליטיזציה של הנהגת השמאל בישראל

עם תפקידיה של האופוזיציה נמנים מתיחת ביקורת על הממשלה, פיקוח על פעולותיה, הגנה על מיעוטים, ייצוג אינטרסים שונים מאלה שמייצג הרוב והצגת חלופה לשלטון. התפקיד המרכזי ביניהם הוא הצגת החלופה לשלטון, משום שפעולות כמו מתיחת ביקורת על הממשלה והגנה על מיעוטים נעשות הן על-ידי גופים חוץ-פרלמנטריים כמו עמותות, והן על-ידי כלי התקשורת ובית המשפט העליון. היחידה שבכוחה להציג אופק פוליטי שונה בתכלית – אלטרנטיבה ממשית לשלטון הקיים – היא האופוזיציה בכנסת, ולכן זו מחויבותה הראשונה.

בפועל, גורמים פוליטיים רבים בשמאל נוטים בשנים האחרונות להתנהל כעמותות, או כגופים א-פוליטיים: להתמקד בהשמעת קולם של אחרים, בהעלאת סוגיות למודעות או בחקיקה שולית למען עניין ספציפי ושולי זה או אחר (עוד על החקיקה בסעיף הבא). סיסמת הקרב האופיינית לגישה זו היא "חשוב להשמיע את הקול הזה". כלומר, החתירה להשפעה ממשית על המציאות הפוליטית נזנחה לטובת פוליטיקה דקלרטיבית, משקיטת-מצפון. לבחירה להתמקד במאבקים "קטנים", שנועדו להיטיב עם קבוצות ספציפיות בציבור, יש מחיר עצום עבור האופוזיציה. התמקדות במאבקים אופוזיציוניים שוליים פירושה הפרטה של השלטון, כלומר, התמכרות לניסיונות לתקן או לרכך את האידיאולוגיה השלטת במקרים ספציפיים, לרוב ללא הצלחה, כיוון שהממשלה הנבחרת מקדמת מנגד אג'נדה הפוכה. פוליטיקה, לעומת זאת, פירושה חתירה מתמדת ובלתי מתפשרת לצבירת כוח על-מנת לקדם סדר יום, ובמקרה של פוליטיקה אופוזיציונית – להפיל את הממשלה. הניסיון לטפל בסוגיות נקודתיות, חשובות ככל שיהיו, מסיט את תשומת הלב מהקרב הפוליטי המרכזי שאמור להיטיב עם כלל הציבור בישראל – חילופי שלטון. בנוסף, כיוון שמאבקים ספציפיים אלה נוטים להיות

פריפריאליים ומינוריים, ועל-מנת שיצלחו עליהם להיות ממילא מקובלים לפחות על חלקים מהקואליציה – הם מרחיקים את חברי וחברות האופוזיציה מהשפעה על סדר היום הפוליטי והשתלבות בו.

2. כניעה לקואליציה ושיתוף פעולה עמה

1. כיום משקיעים חברי האופוזיציה מאמצים רבים בחקיקה שולית. הדבר נובע ממספר סיבות: ראשית, לחקיקה מרכזית ומהותית שעולה בקנה אחד עם עמדותיהם אין סיכוי לצלוח הצבעות בממשלת ימין; שנית, הפריימריז, אשר מתקיימים במפלגות אופוזיציה רבות, מחייבים את חברי הכנסת להציג בפני חברי המפלגה הישגים אישיים – הצעת חוק אזוטרי, שלה סיכויים גבוהים יותר להיכנס לספר החוקים, מייצרת נראות של עשייה פוזיטיבית; ושלישית, מדדים שונים שעורכים גופים חוץ-פרלמנטריים – אשר מכתירים מדי כמה חודשים את הח"כ המצטיין, הח"כ החברתי וכדומה – עושים שימוש בפרמטרים מספריים, שהינם מדידים יותר אך משפיעים פחות (כמו מספר החוקים שהח"כ יזם והעביר או מספר הישיבות בוועדות בהן נכח).

הנהירה אחר צבירת חוקים רבים ככל האפשר שחבר או חברת הכנסת יכולים לנכס לעשייתם, גורמת לפעילות מוגברת של "הצמדות" – הצמדת הצעות חוק פרטיות של חברי אופוזיציה להצעות חוק ממשלתיות, כך שהשתיים עוברות יחד ונזקפות הן לזכות הקואליציה והן לזכות האופוזיציה. לכאורה, שני הצדדים יוצאים נשכרים מהפעולה; בפועל, הצעות חוק פרטיות מעוותות על-ידי רצונות הממשלה, שכוחה רב יותר במשא ומתן סביב ה"הצמדה". בנוסף, חברי האופוזיציה בוגדים במקרים אלה בתפקידם להוביל התנגדות ציבורית לממשלה. במקום זאת, הם חותרים לשיתוף פעולה במקומות שבהם אין הבדלים ניכרים בין תפיסות הימין והשמאל. הדבר מחזק בציבור הישראלי את התחושה ש"כל הפוליטיקאים אותו דבר", ובוודאי לא מסייע להבחנה בין תפיסות העולם השונות של השלטון ושל המתנגדים לו.

מבחינה מעשית, מחייבת כל העברת חוק או הצמדתו מידה של הסכמה ושיתוף פעולה מצד הקואליציה. כך נכנעים חברי האופוזיציה לעמדות הקואליציה, בין אם בריכוך עמדותיהם על-מנת שהחוק שהציעו יהיה קרוב דיו להצעה הממשלתית וכך "יוצמד" אליה, ובין אם בעיסוק בנושאים שאינם מעוררים התנגדות רבה מצד השלטון – כלומר, נושאים חשובים פחות, שאינם מצויים בליבת המחלוקת בין שתי תפיסות העולם המתחרות על לבו של הציבור. הדבר יוצר תלות מסוכנת של חברי האופוזיציה בחברי הקואליציה. למשל, אם חבר כנסת משמאל זקוק לתמיכתו של שר או חבר כנסת מימין כדי להעביר את הצעת החוק שלו בוועדת השרים לחקיקה – כיצד יוכל לתקוף את אותו שר או חבר כנסת בשל פעילותו הלקויה? הדבר עלול לגרום, ולפחות בחלק מהמקרים גורם ממש, לעיקור תפקידה המרכזי של האופוזיציה.

2. במקרים אחרים, פועלים חברי הכנסת באופוזיציה למיתון החקיקה הממשלתית. מתוך דאגה אידיאולוגית אמיתית, חשש לעתידה של מדינת ישראל, ניסיון להישאר רלבנטיים או מתוך ראיית עולם פרגמטית שמעדיפה פשרות על פני עימותים (שעלולים להסתיים בכישלון), מוצאת עצמה האופוזיציה עוסקת בריכוך מהלכים ממשלתיים – במקום בניהול מאבק ציבורי נגדם, בהבהרת הסכנות הטמונות בהם ובהצגת תחליף ראוי. התוצאה

עשויה להיות חיובית לכאורה בטווח הקצר, אך הרסנית בטווח הארוך ומנוגדת לתכליתה של אופוזיציה לוחמת, שאיננה גורם שלישי מפשר שהגיע מבחוץ ותפקידו לגשר בין הצדדים הנצים.

3. אידיאולוגיית "רק לא ביבי"

מנטרה זו חוזרת על עצמה במערכות הבחירות האחרונות, ונראה כי היא הדבק הכמעט יחיד המחבר את כלל המפלגות היושבות כעת באופוזיציה. מדובר בפראזה רטורית קליטה, שהופכת מרכזית יותר ויותר ככל שעמדות השמאל מיטשטשות. כשהאידיאולוגיה וסדר היום אינם ברורים, קל בהרבה לעסוק בסוגיות פרסונליות – וכך נלווה לסיסמה "רק לא ביבי" גם עיסוק אינטנסיבי באופי התנהלותו, באישיותו ובנהנתנותו. לכלל הסוגיות האלה עשויה להיות השפעה שלילית ומכרעת על ניהול מדינת ישראל – אך זו איננה הסיבה שבגינה יש להחליף את השלטון. הבעיה עם ממשלת הימין היא האג'נדה הסדורה שהיא מוציאה אל הפועל ופוגעת באזרחי ישראל בכלל תחומי החיים. השאלה הפרסונאלית לא יכולה לעמוד לבדה, ואם נתמקד לרגע בנימוקים הפוליטיים הצרים: מי שמעדיפים כל מנהיג על פני נתניהו, עשויים באותה מידה להצביע למפלגתו ברגע שיעמוד בראשה פוליטיקאי אחר. אם מוקד ההתקפות של האופוזיציה אינו סדר היום הימני שנשען על הפרטות, קיצוץ השירותים החברתיים, ריסוק מעמדה הבינלאומי של ישראל וקיפאון מדיני מוחלט – לא תהיה לבחורים סיבה להעלות אותה לשלטון.

מעבר להתמקדות בראש הממשלה עצמו ולא בתקיפת עמדותיו, **מסווה השיח הפרסונלי גם את עמדות האופוזיציה.** במקום לפרוס את הרעיונות, העקרונות והתוכניות של מחנה השמאל במישור המדיני, הכלכלי והאזרחי – נשמעת שוב ושוב הקריאה הקבועה "רק לא ביבי". אם ימשך מצב עניינים זה, כאשר יוחלף נתניהו במועמד ליכוד אחר יידרשו מפלגות האופוזיציה לבנות מאפס פרופיל ציבורי משכנע של השקפת עולמן.

דרכים לבניית אופוזיציה אפקטיבית

1. התבדלות מהשלטון

1. **לעסוק בנושאי ליבה שמטרידים את הציבור בישראל.** להתמקד בנושאים פוליטיים ולא ניטרליים. זה נשמע מובן מאליו, אבל בשנים האחרונות ובעקבות הקצנת השיח הציבורי בישראל והניסיון הכוחני ליצור דה-לגיטימציה של תפיסת עולם שמאלית, רבים במחנה המרכז-שמאל מתמסרים להתבטאויות א-מפלגתיות, מרוקנות מתוכן פוליטי, אשר מקובלות על כלל המפה הפוליטית. התבטאויות כאלה, נגד גזענות ושוביניזם למשל, או בעד שקיפות וממלכתיות, אינן רק פחותות ערך מבחינת החברה בישראל, אלא חסרות משמעות מבחינה פוליטית: גם אם אנשי ימין יסכימו ששוביניזם פסול או שגזענות אסורה – הם לא יצביעו אחרת בבחירות הבאות.

2. **לנטוש את המאבקים האזוטריים ולהתמקד בסוגיות מרכזיות ואקטואליות.** בשעה שמאבקים שוליים מתגמלים את חברי הכנסת בכותרות בתקשורת ובנראות ציבורית רבה, ואף מאפשרים ניצחונות זעירים פה ושם – בטווח הארוך, הם אינם מקדמים את חברי האופוזיציה לקראת החלפת השלטון, ואף מסמנים אותם בתור מי

שאינן בידם תשובות טובות יותר לשאלות המרכזיות בפוליטיקה הישראלית. למגמה זו תורמת גם שיטת הפריימריז הפנימיים (או במרצ – הצבעת הוועידה): לחברי כנסת הנבחרים על-ידי חברי המפלגה וכמהים לנוכחות תקשורתית, קל יותר לנצח קרבות קטנים על-מנת להשיג אזכור תקשורתי פה ושם ולרשום "הישגים" אישיים מבחינת חברי המפלגה המכריעים. התמסרות זו לנושאים חשובים פחות הרסנית מבחינה פוליטית, ועל-כן יש לוותר על הקרבות האזוטריים לטובת עיסוק בסוגיות מהותיות ועקרוניות, שמייצרות חלופה ממשית ובת-קיימא למדיניות הממשלה: מדיניות כלכלית, מדיניות ביטחונית, מדיניות חוץ וכדומה. השאלות שבהן השמאל חסר סדר יום ברור, מנומק והחלטי הן קודם כל השאלות המדיניות והביטחוניות. מאז קריסת שיחות קמפ דייוויד בתחילת שנות ה-2000 מחנה השמאל לא התאושש ולא גיבש תפיסה סדורה שתאפשר לו לזכות מחדש באמון הציבור ולשים קץ, בסופו של דבר, לסכסוך המזויין בין ישראל לפלסטינים.

2. להניח לחקיקה כמטרה ולעבור לחקיקה כאמצעי

בשנים האחרונות מפנה האופוזיציה יותר ויותר משאבים לטובת מאמצי חקיקה. כאמור, התופעה נובעת מתהליך החלשת הכלים הפרלמנטריים העומדים לרשות הח"כים; המחויבות של רבים מהם לפריימריז פנים-מפלגתיים שתובעים מהם "להציג הישגים"; השפעתם של מדדי "הצטיינות" ו"חברתיות" שמייצרים גופים חוץ-פרלמנטריים; וחתימה לאזכור בכלי התקשורת (בייחוד במקרה של ח"כים שאינם מהשורה הראשונה). המרדף אחר הצעות חוק פרטיות מסרס את מחויבותם של חברות וחברי הכנסת לגיבוש ולהצגה של סדר יום חלופי. אין הכוונה להימנעות מחקיקה – אלא להכרה בעובדה שחקיקה שמאלית משמעותית לא תעבור בממשלת ימין, ועל-כן יש להשתמש בחקיקה כמנוף לניהול קרבות ציבוריים וכאמצעי להצגת תחליף למדיניות הממשלה.

לשימוש בהצעת חוק לטובת ניהול מאבק ציבורי ניתן להביא דוגמאות בולטות ומשפיעות מהפוליטיקה הישראלית העכשווית: במהלך הכנסת הקודמת ניהל ח"כ איתן כבל (המחנה הציוני) מאבק ציבורי ב"ישראל היום", חינמון הבית של ראש הממשלה. ביסוד המאבק עמדה הצעת חוק, אך היא שימשה ככלטפורמה לניהול קרב פומבי בדרכים שבהן נתניהו מקדם את האג'נדה שלו על חשבון עולם העיתונות בישראל, ובסופו של דבר – רבים טוענים שהיה לה קשר ישיר לנפילת הממשלה הקודמת וההליכה לבחירות. ח"כ סתיו שפיר (המחנה הציוני) זיהתה נקודת חולשה רגישה במדיניות ממשלת נתניהו – הפקרת שוק השכירות – ותקפה את הממשלה באמצעות "חוק השכירות ההוגנת", שקרא תיגר על טיפול הממשלה במשבר הדיור. גם במקרה זה הצעת החוק שימשה אמצעי לניהול קרב ציבורי ותקשורתי, וסייעה בהצגת סדר יום חלופי לזה שמנחה את ממשלת נתניהו: בשעה שראש הממשלה עסוק בחנופה לטייקוני הגז, אנחנו דואגים לצעירי ישראל; בזמן שהממשלה טוענת שאין מה לעשות עם מחירי השכירות, אנחנו מסוגלים לייבא ארצה חבילת חקיקה שעובדת היטב ברוב מדינות המערב.

3. לא לשתף פעולה ולמתן את הכרעות השלטון

תפקיד האופוזיציה אינו לייצר ממשלת ימין טובה יותר, אלא להחליף אותה. חברי האופוזיציה חייבים להאמין כי החלפת השלטון היא הדרך היחידה להביא לשינוי פני המדינה לטובת אזרחי ישראל, וכי משימה זו חשובה פי עשרות מונים מריכוך נוסח חוק זה או אחר. המצב החברתי-כלכלי-ביטחוני בישראל חמור ולא במקרה

– ממשלת נתניהו מיישמת תפיסת עולם כוללת המרעה לאזרחי ישראל. תפקיד האופוזיציה אינו להיות שותפה למחדלי ממשלת הימין, בשעה שזו ממשיכה להאשים אותה בכל הכשלים שנגרמים בדרך.

תפיסת העולם שבה אווזים חברי האופוזיציה תתממש רק אם יאחזו במושכות השלטון. מבחינת שמירה על עקרונות שיטת הממשל, תפקיד האופוזיציה הוא לבקר את השלטון ולא לחבור אליו. מבחינה פוליטית, כל סיוע לממשלת ימין הוא הרסני למחנה השמאל: הוא מטשטש את כישלונות מדיניות הממשלה כלפי פנים, ומשמש עלה תאנה לייצור מצג שווה של מתינות כלפי חוץ. נוסף על כך, הוא גורם לציבור לאבד את האמון באופוזיציה, המשתפת פעולה עם מי שבמהלך כל קמפיין הבחירות ציירה כסכנה לישראל. אך גם מבחינה עקרונית ומהותית, ומתוך התבוננות על הקצנת השיח מצד אחד ועל הקיטון במפלגות המרכז מצד שני, עולה כי הציבור בישראל דורש הכרעה – בתחום המדיני, האזרחי, הכלכלי. כל ניסיון למצוא גשר עקלקל כלשהו אל חברי הקואליציה מתעלם משאיפתו של הציבור להכרעה ברורה.

דוגמא טובה למקרה שבו על האופוזיציה להביט נכוחה ולהתנגד לממשלה, גם בניגוד לאינסטינקט המסורתי, היא שאלת התמיכה במשא ומתן בין ישראל לפלסטינים. במשך 20 השנים האחרונות השמאל הישראלי תמך בכל יוזמה, כנה או מניפולטיבית, לשאת ולתת עם הפלסטינים. מתוך שאיפה אידיאולוגית עמוקה לסיים את הסכסוך, נחלץ השמאל לעזרת כל ממשלה שהסכימה להעלות על דל שפתיה את המילים "הסדר מדיני", גם אם מטרתה היחידה הייתה למשוך זמן ולקנות אהדה בינלאומית זמנית, שתאפשר את המשך הבנייה בשטחים והעמקת פריקת ההתנחלות. המחיר ששילם השמאל על תמיכתו האוטומטית במשא ומתן שניהלו ממשלות הימין, מבלי לתהות על טיבו, היה כבוד. ראשית, כשנציגי הימין כשלו בהגעה להסדר (שמעולם לא רצו בו מלכתחילה), דווקא תפיסת העולם של השמאל הואשמה בראש חוצות בכישלון וספגה מכה ציבורית קשה. שנית, כל כישלון דיפלומטי כזה – גם אם נבע מסירוב ממשלת הימין להתפשר ולהגיע להבנות – הפך בידי תועמלני הימין להוכחה מחזקת לכך שלפתרון שתי המדינות אין היתכנות. כיום ברור שהממשלה הנבחרת אינה מעוניינת להגיע להסדר עם הפלסטינים: העומד בראשה ושריו התבטאו לא פעם נגד הקמת מדינה פלסטינית, וחלקם אף תומכים בהתלהבות באופציית הסיפוח. גם אם תיגרר לשולחן המשא ומתן, ממשלה כזו לא תגיע להסדר; כל תמיכה של האופוזיציה במשא ומתן תגרור פגיעה אנושה בשמאל – גם פוליטית וגם אידיאולוגית. על כן, בניגוד לנטיית הלב, אופוזיציה חפצת חיים לא תתמוך במשא ומתן שתנהל הקואליציה הנוכחית, אלא תחשוף את השקר וההטעיה שמאחורי מילותיה הריקות.

4. לא להיכנס לממשלה

1. במישור האידיאולוגי, פוליטיקה איננה מבוססת על הגעה למכנה משותף בין הימין לשמאל – פשוט כי אין כזה. המחנות הללו מייצגים תפיסות עולם מנוגדות בכלל הנושאים העומדים על סדר היום, או לכל הפחות במרכזיים שבהם. הפערים העמוקים בין הימין לשמאל בכל תחומי החיים אינם מאפשרים ניהול משותף של המדינה. ממשלת אחדות תחייב כניעה של אחד המחנות למחנה האחר, או תייצר שיתוק כולל בעקבות חוסר היכולת

להגיע להחלטות משמעותיות מוסכמות. כמו כן, ממשלת אחדות תמנע מהציבור את היכולת לבחון איזו השקפת עולם מיטיבה יותר עם מדינת ישראל.

2. למפלגות סקטוריאליות, שעיקר כוחן בא מהצלחתן בהשגת (או סחיטת) הטבות עבור המגזר שאותו הן מייצגות, יש אינטרס ברור להיכנס לכל ממשלה באשר היא – ובלבד שיזכו בדי הטבות סקטוריאליות. למפלגה אשר מתיימרת להיות מפלגת שלטון, לעומת זאת, אין כל אינטרס לשתף פעולה עם המנהיגות שאותה היא מבקשת מהציבור מנדט להחליף.

3. אין אף תירוץ נקודתי שמצדיק הקמת ממשלת אחדות באקלים הפוליטי הנוכחי. ככלל, קיימות שלוש אמתלות להצדקת ישיבה בממשלת אחדות: מצב חירום לאומי, העדפת ממשלת שפויים על פני ממשלת קיצוניים וטענת ה"השפעה מבפנים". אף אחת מהן אינה מתקיימת כרגע. ראשית, אין מצב חירום לאומי אלא הידרדרות מזדחלת הנובעת ממדיניות מכוונת. שנית, עם הקצנת העמדות של מפלגת השלטון נעלמה ההפרדה בין שפויים לקיצוניים בקרב מפלגות הקואליציה. שלישית, אין אפשרות "להשפיע מבפנים", כשהעמדות של שני המחנות מנוגדות בכל הסוגיות המונחות לפתחה של הממשלה.

4. גם מן ההיבט הפוליטי, חבירה לממשלת הימין תהווה שגיאה חמורה. כפי שעלה בבירור מסקר עמדות מקיף שערך מרכז מולד זמן קצר אחרי הבחירות, רוב הציבור מעדיף כי רשימת "המחנה הציוני" תוביל את האופוזיציה ולא תיכנס לממשלה – 55 אחוז תמכו בכך שתוביל את האופוזיציה, ואילו 32 אחוז בלבד צידדו בחבירתה לממשלה. בקרב מצביעי "המחנה הציוני" התמונה הייתה מובהקת עוד יותר: 71 אחוז ממצביעי המפלגה התנגדו לכניסתה לממשלה, ואילו 25 אחוז בלבד תמכו בה.

5. בטווח הארוך, השתתפות השמאל בממשלת ימין לא רק מכשירה את מדיניותו, אלא גם מחזקת את התחושה שהימין הוא ברירת המחדל השלטונית בישראל, ומי שמעוניינים לקחת חלק בשלטון נגזר עליהם לחבור אליו. על-מנת לחולל שינוי, על האופוזיציה ועל מצביעי הפוטנציאליים להאמין כי השינוי הזה אפשרי; חבירה לממשלת ימין משרדת כי מהפך כזה איננו בר-מימוש.

6. מבחינה ציבורית, חבירה לממשלת אחדות שאיננה מגובה בהצדקה משכנעת או בחפיפה אידיאולוגית ברורה, מצטיירת כניסיון נוסף של פוליטיקאים אופורטוניסטים לדבוק בכיסא ולמכור את עקרונותיהם לטובת מנעמי השלטון. על-מנת להוציא את המצביעים לקלפיות בבחירות הקרובות וכדי לשכנעם להצביע לטובת אלטרנטיבה השלטונית, יש להחזיר את אמון הציבור בפוליטיקאים – ולא לחזק את הניכור, המיאוס ותחושת אובדן הדרך.

5. לנסח מסרים קצרים ויעדים ברורים, ולחזור עליהם

בשעה שלשכת ראש הממשלה ומשרדי הממשלה השונים מפיצים דפי מסרים באופן סדיר ותדיר – באופוזיציה אין גוף שמנסח, משכלל ומפיץ באופן קבוע דפי מסרים (לא הסיעות, לא המפלגות ולא האופוזיציה כגוש). עוזריהם הפרלמנטריים של חברי וחברות הכנסת מכינים לרוב משפטי מפתח ורעיונות קצרים לקראת כל ראיון

תקשורת בנפרד – אך במקרים רבים, בתוך השגרה הפרלמנטרית השוחקת ולוח הזמנים הצפוף, לא מתבצעת עבודת הכנה עקרונית ותקופתית של כל חבר וחברת כנסת לקראת פריסת עמדותיו בפני הציבור. כתוצאה מכך, מי שממלאים בפועל את תפקיד משכילי המסרים של חברי כנסת באופוזיציה הם דווקא גופים חוץ-פרלמנטריים המפרסמים ניירות עמדה ודפי מסרים ונתונים לשימוש חברות וחברי הכנסת בעניינים שעומדים על הפרק.

בפועל, מתרחשת כאן מעין "הפרטת עמדות". מצד אחד, יש בכך היגיון רב – גופים מייצגים צוברים מומחיות רבה לאורך השנים בתחום בו הם עוסקים, מומחיות שחברי כנסת לא יכולים לצבור בכל נושא ונושא בכוחות עצמם. מצד שני, לגופים חוץ-פרלמנטריים אלה אינטרסים ראויים משל עצמם, ועניינם לקדם את קבוצות האוכלוסייה או הערכים שאותם הם מייצגים. הם אינם רואים לנגד עיניהם את חילופי השלטון בישראל, אלא רווח מסוג כזה או אחר שיוכלו להשיג בתוך המפה הפוליטית הקיימת. נקודת מבט כזו משנה את הרעיונות המופיעים בדפי המסרים שינוי תוכני מהותי וגם רטורי. בעוד ש"שיח עמותות" נוטה להתמקד בזכויות אדם, חופש ביטוי וערכים מופשטים אחרים, רטוריקה של אופוזיציה שמעוניינת למצב את עצמה כחלופה לשלטון בנויה אחרת: היא חייבת להיות קונקרטיה, מחוברת לחיים, מציעה אלטרנטיבות ממשיות, קשורה לטובת הכלל, עקרונית, כוללת ובלתי-מתפשרת – לא ניסיון לפנות אל המצפון והמוסר אלא לדבר פוליטיקה.

תהליך הכנה של חבר או חברת כנסת לקראת מושב כנסת חדש אמור לסמן שלושה יעדים שחבר הכנסת מעוניין לקדם בכל תחום מרכזי, ולהתאמן על הצגתם באופן הפשוט והנגיש ביותר לציבור. לא מספיק שהציבור ידע כי השמאל תומך ב"מדינת רווחה" או ב"הסכם שלום" – עליו לדעת בדיוק מה המשמעות של מטבעות הלשון השחוקים הללו, וכיצד פורטים אותם ליעדים ממשיים שכל אזרח יכול להבין.

שיתופי פעולה למען חילופי שלטון

6. לעבוד בשיתוף פעולה עם חברי כנסת נוספים באופוזיציה

לייצר תחרות פנימית בריאה על הובלת מאבקים ציבוריים משמעותיים, קולניים ומנצחים – במקום חלוקה תמטית של נושאים בין חברי וחברות הכנסת והימנעות מ"פלישה" זה לתחומו של זה. על-מנת לייצר התנגדות רחבה ואפקטיבית למדיניות ממשלת הימין יש צורך בפעילות משותפת של חברות וחברי כנסת רבים, הנאבקים באותן הכרעות פסולות ומציגים באופן מתואם אג'נדה חלופית.

7. לפעול להרחבת הבסיס לקואליציה אלטרנטיבית

אחת המשימות הפחות מדוברות המוטלות כיום על כתפי מפלגות האופוזיציה – אם ברצונן לחזור יום אחד לשלטון – היא מקסום המשאבים הפוליטיים שלהן באמצעות פנייה לציבור הערבי ולציבור החרדי, ובתוך כך לפוליטיקאים המייצגים אותם בכנסת. הציבור הערבי והציבור החרדי בישראל, כל אחד בדרכו, קרובים לעמדות השמאל לאין שיעור מאשר לעמדות הימין בשלל נושאי ליבה: הסכסוך הישראלי-פלסטיני, המדיניות הכלכלית, המדיניות ביחס להתנחלויות, החתירה לצמצום הפערים החברתיים ועוד. מבחינה אידיאולוגית, מדיניות הרווחה,

הפלורליזם והשלום של השמאל אמורה לפנות גם אליהם. מבחינה פוליטית, המפלגות הערביות והחרדיות עשויות להיות אלה שיכריעו את הבחירות הבאות בישראל. כדי להבטיח שבבחירות הקרובות תהיה לאופוזיציה יכולת ממשית להרכיב ממשלה – חשוב להתחיל לפעול מבעוד מועד לטובת שיתוף פעולה פוליטי: יצירת גשרים והבנות בין הציבורים השונים הללו היא מלאכה שמצריכה זמן רב ומאמצים כבירים. אין להניח כי ניתן לבסס ברית כזו תוך זמן קצר; יש לעמול על ייסודה מוקדם ככל הניתן.

התאחדות חברי וחברות הכנסת הערבים לכדי רשימה משותפת והצבת ח"כ איימן עודה המתון בראשה מהווים הזדמנות היסטורית בהקשר זה. גם מנהיגי המפלגות החרדיות, ובפרט יו"ר ש"ס, השר אריה דרעי, הביעו בעבר – ואפילו בבחירות האחרונות – נכונות (ולפרקים אפילו העדפה) לשבת בממשלת שמאל ולא בממשלת נתניהו. כל אלה הופכים את שיתוף הפעולה עם הציבור החרדי ועם ערביי ישראל לקריטי וחיוני.